

Hämeenlinna Kurkipesänsuon tervarännin arkeologinen kaivaus 2013

Hannu Poutiainen
Jasse Tiilikkala

Tilaaaja: Hämeenlinnan kaupunki

Sisältö

Perustiedot	2
Tutkimus	4
Lähtötiedot.....	4
Kaivaus	4
Tulkinta.....	5
Tulos	6
Lähteet:	6
Kuvia	7
Havaintokartat	11
Päivitetty Muinaisjännöstieto	13
HÄMEENLINNA KURJENPESÄNSUO	13

Kansikuva: rannihauta ennen tutkimusta

Perustiedot

Alue: Hämeenlinna. Kurkipesänsuon historiallisen ajan tervaränni Hämeenlinnan kaupungin keskustasta n. 5 km itään sijaitsevien Siirin ja Velssin asuinalueiden väli-
maastoon sijoittuvalla metsäalueella.

Tarkoitus: Tutkia ja dokumentoida Kurkipesänsuon (mjrek 1000020558) historiallisen ajan tervaränni siten, että sen muinaisjännösstatus voidaan poistaa.

Työaika: Huhtikuun lopulla 2013

Kustantaja: Hämeenlinnan kaupunki

Aiemmat tutkimukset: Hämeenlinnan Katumajärven itäpuolisen osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi 27.–28.6.2005, Johanna Enqvist. Hämeenlinna- Hauho Valtatie 10 parannusalueen välillä Ruununmylly-Eteläinen muinaisjännösinventointi 2007 Tapani Rostedt ja Timo Jussila. Hämeenlinna Siirintaustantien suunnittelun alueen muinaisjännösinventointi 2012 Hannu Poutiainen ja Tapani Rostedt.

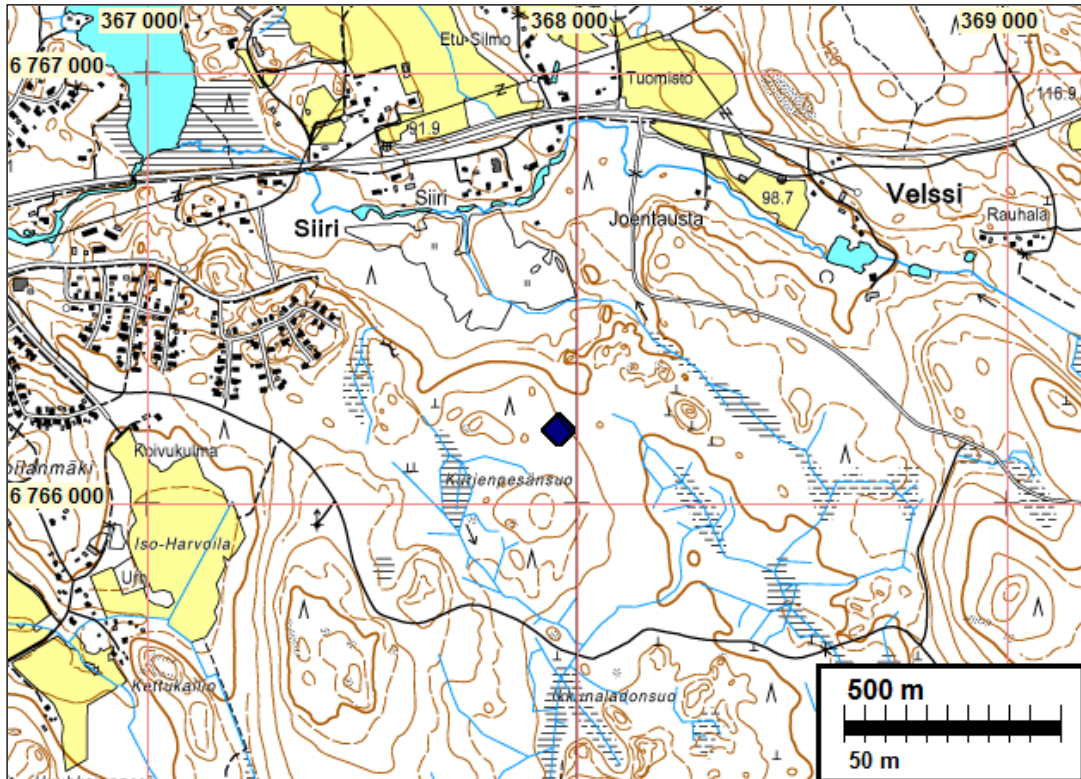
Tekijät: Mikroliitti Oy; Hannu Poutiainen ja Jasse Tiilikkala.

Tulokset: Tutkimukset varmistivat kohteen olevan tervaränni. Kohde tutkittiin, dokumentoitiin ja siitä otettiin näyte radiohiiliajoitusta varten.

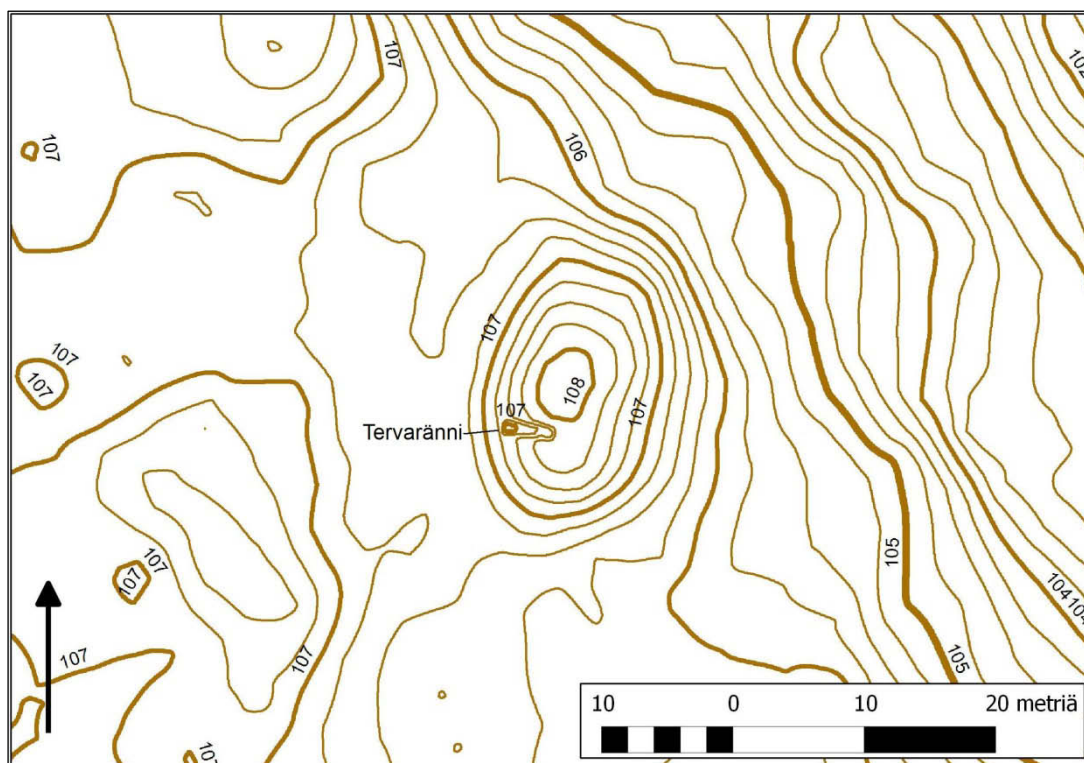

Tutkimuskohde punaisen ympyrän sisällä.

Selityksiä: Koordinaatit, kartat ja ilmakuvat ovat ETRS-TM35FIN koordinaatistossa (Euref). Kartta ja ilmakuvapohjat Maanmittauslaitoksen maastotietokannasta keväällä 2013 ellei toisin mainittu. Valokuvia ei ole talletettu mihinkään viralliseen arkistoon eikä niillä ole mitään kokoelmatunnusta. Valokuvat digitaalisia. Valokuvat ovat tallessa Mikroliitti Oy:n serverillä.

Tervaränni sininen salmiakki

Tutkimus

Lähtötiedot

Hämeenlinnan kaupunki on laatimassa uutta asemakaavaa, missä rakennettaisiin katuyhteys valtatie 10:ltä uudelle Siiri II asuinalueelle. Suunnitellun tielinjauksen kohdalla sijaitsee muinaisjäännös, historiallisen ajan tervaränni Kurkipesänsuo (mjrek 1000020558). Tervaränni havaittiin vuonna 2012 Mikroliitti Oy:n kaavahankealueella suorittamassa muinaisjäännösinventoinnissa. Museovirasto edellytti 2.1.2013 (dnro 849/303/2012) antamassaan lausunnossa Kurkipesänsuon tervarännin tutkimista ja dokumentointia, sekä ajoitusnäytteiden ottamista ennen kuin uusi Siirintaustan tie voidaan rakentaa.

Hämeenlinnan kaupunki tilaisi Museoviraston edellyttämän Kurkipesänsuon tervarännin tutkimuksen Mikroliitti Oy:ltä. Museovirasto myönsi tutkimusluvan 17.4.2013 (MV/15/05.04.01.02/2013). Tervaränni tutkimuksen suorittivat Hannu Poutiainen ja Jasse Tiilikkala huhtikuun lopulla v. 2013 hyvissä olosuhteissa.

Kaivaus

Rännihauta sijaitsi pienialaisella moreenikumpareella, sen loivasti länteen viettävässä länsirinteessä (107 m mpy). Maalaji paikalla on moreenia. Vuonna 2012 suoritetun muinaisjäännösinventoinnin ajankohtana ympäristön maasto oli sammalpeitteistä ja suhteellisen iäkästä kuusimetsää. Kaivaustutkimusten ajankohtana keväällä 2013 alueen puusto oli hakattu pois. Tietyöhön liittyvät peruskallion räjäyttämiset, lohcareiden pirstominen ja tiepohjan tekeminen olivat menossa kahden puolen muinaisjäännöstä, kun arkeologisia kaivauksia aloitettiin. Moreenikumpare, jolla tervahauta sijaitsi, oli asianmukaisesti rajattu huomionauhoilla.

Kohdetta tutkittiin maastotyössä käyttämällä välineinä kaivauslastaa, kuivaseulaa, maanäytekairaa, metallinilmaisinsentä ja RDGPS-laitetta paikannusmittauksiin. Tervahaudan arkeologisesta kaivauksesta ja siihen liittyneistä havainnoista tehtiin dokumentit kirjallisesti, mittauspiirroksin, valokuvaamalla.

Kohteen alkudokumentoinnin jälkeen tervarännin ylä- eli itäosasta poistettiin sammal sekä osin turve ja humus, minkä jälkeen näin esiin otettu taso 1 valokuvattiin ja siitä tehtiin mittausdokumentti. Avatun tason länsipään kohdalle avattiin poikittainen kaivanto (leveys 0,3 m, pituus 1,1 m, maksimisyvyys 0,4-0,5 m) poikkileikkauksen kaivamista varten. Tervarännin alapäähän eli länsipäähän avattiin vastaavasti poikittainen kaivanto (leveys 0,6 m, pituus 1,5 m, maksimisyvyys 0,55 m) poikkileikkauksen kaivamista varten. Seuraavassa vaiheessa jatkettiin tervarännin yläosan kaivamista muotoon tasossa, samoin länsipään poikittaista kaivantoa kaivettiin tasossa alaspäin. Tasot ja leikkaukset dokumentoitiin valokuvoin ja mittauspiirroksin. Selvästi rakenteisiin liittyneistä hiiltä sisältäneistä kohdista otettiin radiohiiliajoitusnäytteet. Lisäksi mitattiin niin rinteen kuin tervarännin pohjan kaltevuus.

Tervarännin pituudeksi mitattiin 3,9 m, leveydeksi yläosasta 1,5 m ja alaosasta 0,4 m sekä syvyydeksi noin 0,6 m. Maanpinnan kaltevuudeksi tervarännin kohdalla saatiin noin 9,4 astetta ja rännin pohjan kaltevuudeksi vastaavasti noin 9,6 astetta. Rännin keskipisteen koordinaatit: N 6766168.8 E 367957.2, lounaiskulman koordinaatit: N 6766168.4 E 367955.1, luoteiskulman koordinaatit: N 6766169.9 E 367955.4, kaakkoiskulman koordinaatit: N 6766167.7 E 367959.2, koilliskulman koordinaatit: N 6766169.1 E 367959.5.

Tervarännin yläosan avatulla alueella todettiin ensimmäisessä tasossa selvä noki-/hiilialue rännin pohjalla. Toisessa tasossa noki- ja hiilialue – enimmillään 0,4 m leveä – oli pohjalla entistä selkeämpi ja rajautui selvästi ympäröivään moreeniin. Hiiltyneissä puunjäännöksissä puun syyt olivat pääasiassa rännin pituussuunnan mukaisesti. Hiilen ja noen sekaisen kerroksen paksuus oli enimmillään 10 cm. Pohjalla oli myös joitain pienehköjä kiviä.

Tervarännin alaosan kohdalla hiili- ja nokimaan alue oli ensimmäisessä tasossa noin 0,4 m levyinen ja erottui selvästi ympäröivästä moreenista. Toisessa tasossa alue erottui vieläkin paremmin. Noki- ja hiilialue oli varsin tarkkaan suorakaiteen muotoinen ja selvärajainen rajautuen moreeniin niin sivuilla kuin rännin länsipäädysssäkin. Ns. pohjaan eli häiriöttömään kivennäismaahan kaivetun leikkauksen kohdalla kerrokset turpeen alapuolella olivat seuraavat: noen, hiilen ja moreenin sekainen kerros max 20 cm (leveys 40 cm), sen alapuolella moreeni 10-15 cm, jonka alapuolella nokimaa-alue, paksuus 15-20 cm (leveys 15-30 cm). Noki- ja hiilipitoisen kerroksen paksuus pinnasta (tervarännin pohja) laskien noin 40 cm.

Tulkinta

Kaivaustutkimuksessa tehdyt havainnot tukevat vuonna 2012 muinaisjäännösinventoinnissa tehtyä tulkintaa, että kyseessä on tervaränni.

Havaintojen perusteella tervarännin länsi- eli alapään kohdalla oli selvästi itäosaa paksumpi noki- ja hiilipitoinen kerros, joka lisäksi oli selvärajaisesti moreeniin rajautuva ja tasossa suorakaiteen muotoinen, noin 40 cm leveä alue ja 40 cm paksu kerros. Kyseinen kuopanne on ilmeisesti juoksutus- eli tervakuoppa, joka on kaivettu tervarännin alarinteen puoleiseen päähän. Muualla rännin alueella oli 40 cm leveä nokinen ja hiilipitoinen 10 cm vahva kerros.

Kansatieteellisten tietojen mukaan rännihaudan päädyssä tai aivan sen vieressä on yleensä ollut juoksutuskuoppa. Ilomantsista tiedetään, että siellä (yhdessä esimerkissä) päähauta oli nelisen metriä pitkä, metrin leveä ja enimmillään metrin syvä. Ennen polttoa haudan pohja silotettiin joko savella tai verhoitiin esim. levytuohilla tai kuusenoksilla. Hautaan aseteltujen pilkkeiden päälle laitettiin ensin tuoretta sammalta ja sitten paksu kerros multaa, joka poljettiin tiiviiksi. (Merva 1939). Jokseenkin vastaavanlaisia tietoja on muualta Karjalasta sekä Savosta ja Keski-Suomesta.

Peitetyn rakennelman päät jätettiin avonaisiksi, minkä jälkeen puut sytytettiin yläpäästä. Puiden palaessa terva valui kohti alapäätä, josta se suppilomaiseksi kierrettyä koskuetta ja sisään pujojuttua ohutta keppiä myöten valui alle asetettuun astiaan. (Sirelius 1989) Lapista tiedetään, että siellä kaivannot ovat olleet noin 0,2 m syviä, keskimäärin 1,3 m leveitä ja 3,5 m pitkiä. Rakennelman alapään viereen kaivettiin noin puolimetriä syvä ja leveä kuoppa terva-astiaa varten. (Itkonen 1921) Mitä pienempi oli kaivannon kaltevuus, sitä parempaa sanottiin tervasta tulevan.

Vastaavanlaista kohdetta kuin Hämeenlinnan Siirintaustassa on tutkittu Ylöjärven Rantavainiossa (Poutiainen 2008). Siinä on kyseessä noin 3½ m pitkä kaivanto, joka yhdistää toisiinsa kaksi kuoppaa (ylä- ja alapäässä, halkaisija 1,1 ja 1,2 m, syvyys 0,3 m). Maanpinnan vietto on noin 12 astetta, ja kaivanto (leveys noin 0,6 m, syvyys 0,2 – 0,3 m) kapenee alarinteen suuntaan. Tervarännistä otetusta radiohiilinäytteestä saatiin ajoitustulos, joka on 160+/-25 BP jonka mediaani-ikä kalibroituina 1720 AD (50.3%) 1820 AD (95,4 % todennäköisyys).

Tulos

Kohteella suoritetun kaivauksen perusteella voitiin todeta, että kyseessä oli tervaränni tyyppinen tervahauta. Tervaränni oli kooltaan 3,9 metriä pitkä ja leveydeltään 1,5 metriä. Tervarännin syvyys sen alaosassa oli 0,4 metriä ja yläosassa 1,5 metriä. Maanpinnan kaltevuudeksi tervarännin kohdalla saatiin noin 9,4 astetta ja rännin pohjan kaltevuudeksi vastaavasti noin 9,6 astetta.

Tervarännin ajoittamiseksi otettiin siitä hiilinäytteitä, joista yksi on toimitettu Helsingin yliopiston ajoituslaboratorioon. Raporttia tehdessä näytteen ajoitustulosta ei oltu vielä saatu.

Lahdessa 28.6.2013

Hannu Poutiainen

Rännihaudan dokumentointia

Lähteet:

- Itkonen, T. 1921. Eräs lappalainen tervanvalmistustapa. Suomen Museo XXVII, 24 – 27.
- Merva, T. 1939. Miesten tekniikkaa. Kansatieteellisiä muistiinpanoja Ilomantsin itäkylästä. Kansatieteellinen arkisto III, 235 – 259.
- Poutiainen, Hannu 2008. Kipinäaita ja rännihauta – Kaksi historiallisen ajan muinaisjäännöstyyppeä Pirkanmaalta. *Pirkanmaan alta, arkeologisia tutkimuksia 9*. Pirkanmaan maakuntamuseo.
- Sirelius, U.T. 1989 (1921). Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia. II. Helsinki

Kuvia

Kaivauspaikka moreenikumpareella maassa makaavan latan kohdalla.

Rännihauta ennen kaivausta.

Rännihaudan sijainti tietyömaa-alueella.

Rännihauta ennen kaivausta.

Rännihaudan yläosaa eli itäosaa ja leikkausta tasossa 1.

Hiiltynyttä puuta rännihaudan ylä- eli itäosassa.

Poikkileikkaus 2.

Poikkileikkaus 1 pohjaan kaivettuna.

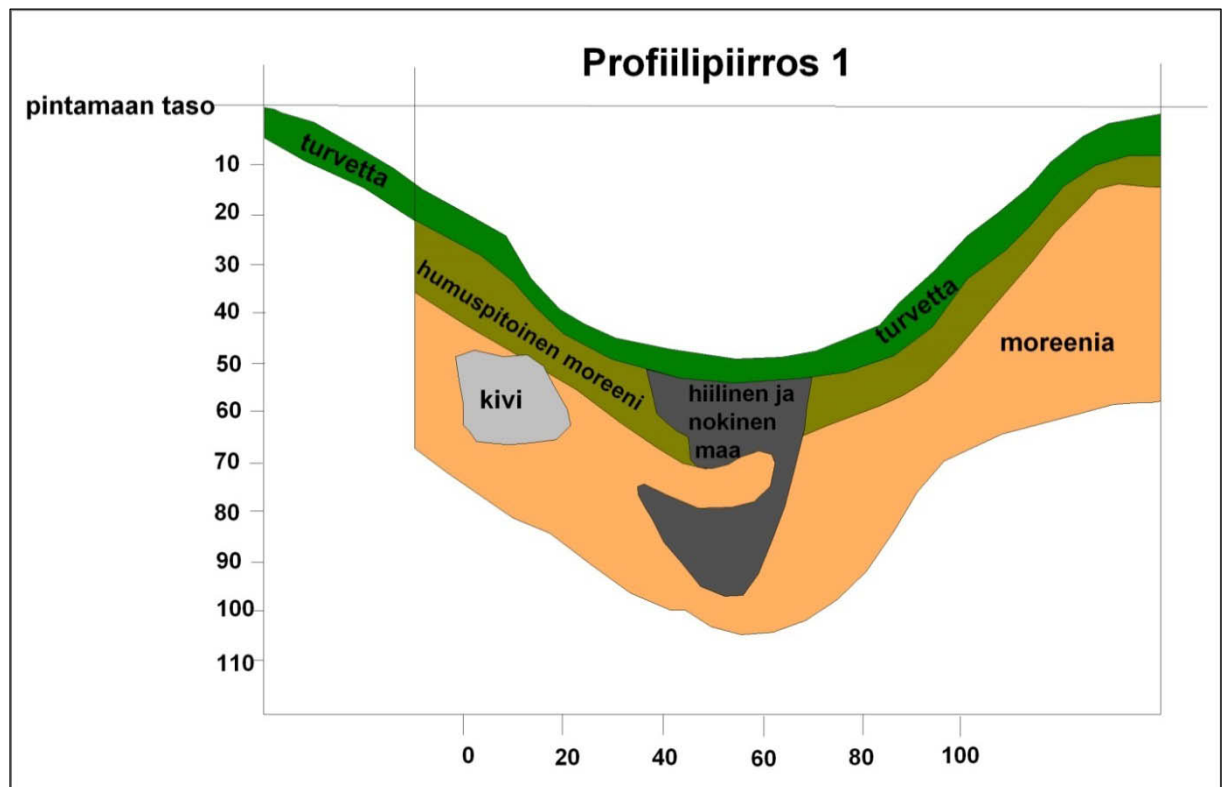
Hiiltä rännihaudan pohjalla leikkauksen itäpuolella.

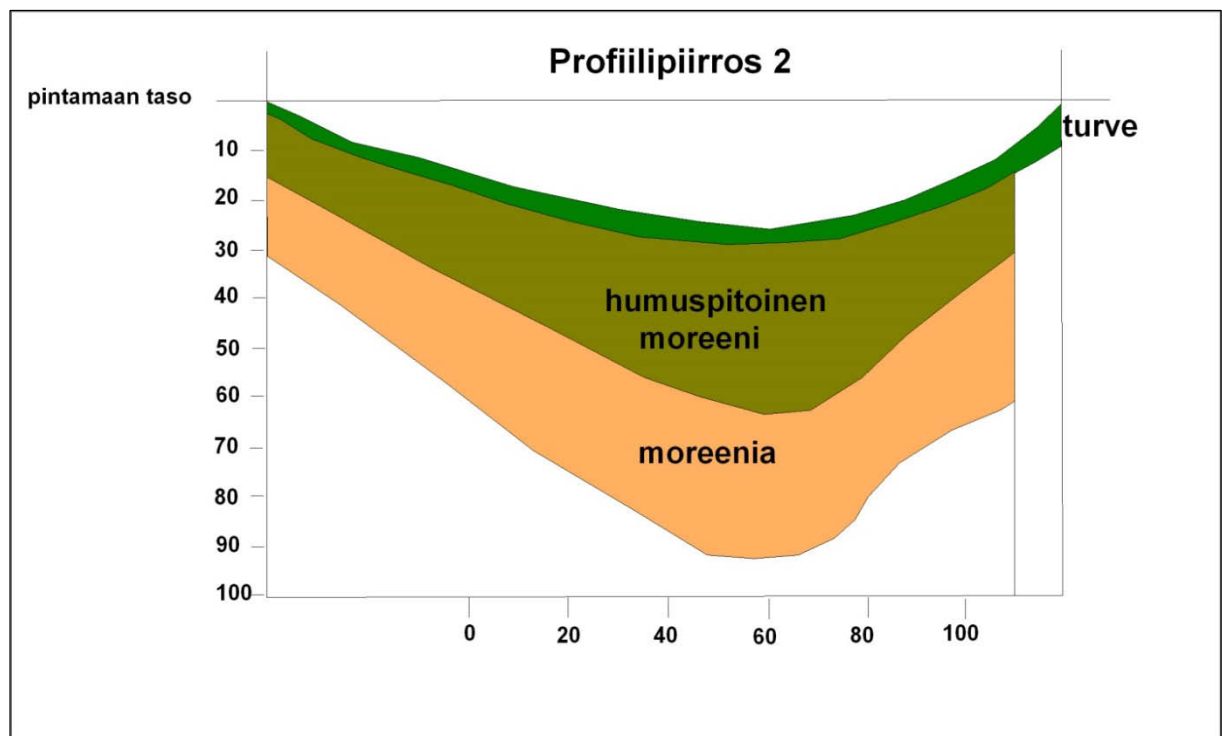
Poikkileikkaus 2 ja rännihaudan muoto.

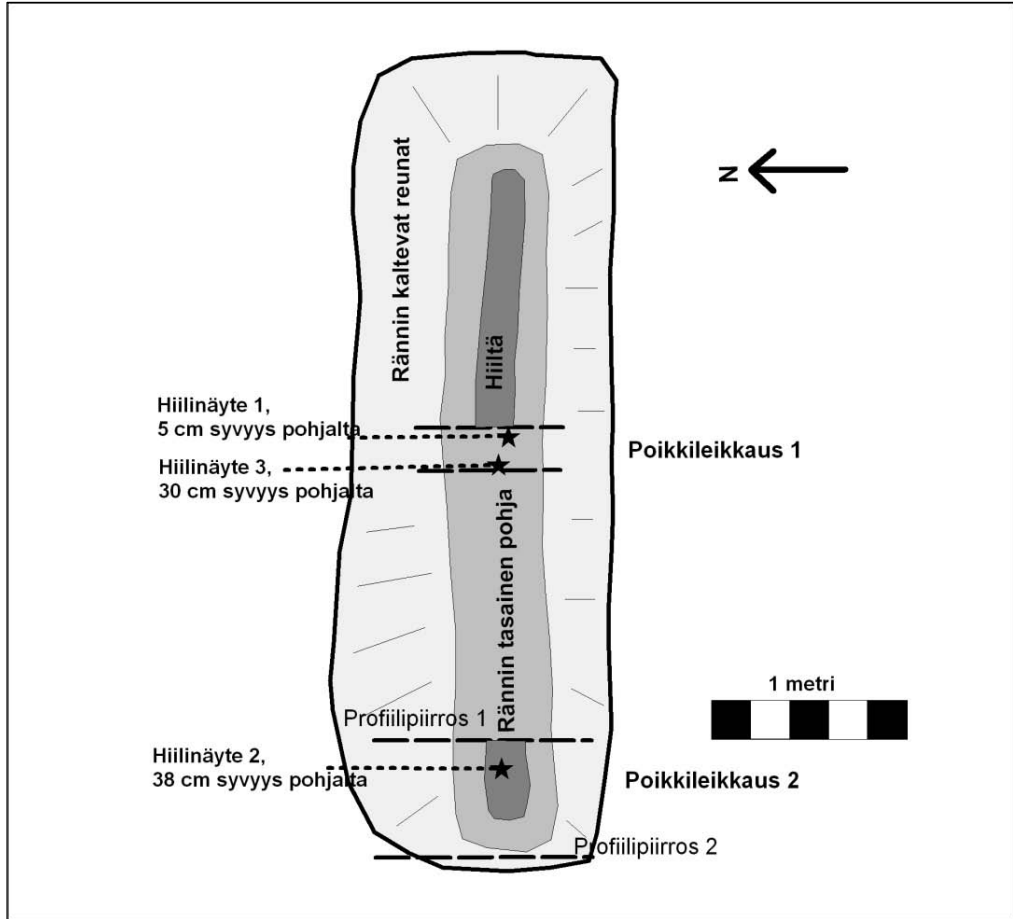
Hiiltynyttä puuta rännihaudan ylä- eli itäosassa.

Havaintokartat

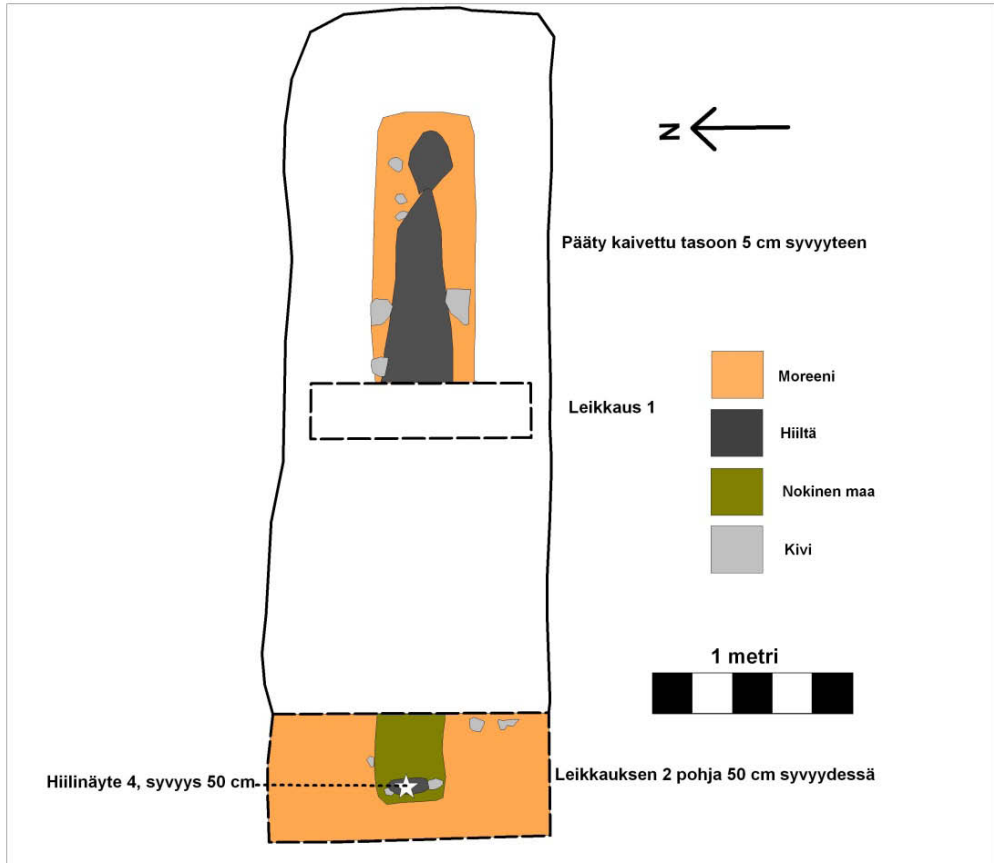
Leikkauspiirros 1 juokutuskuopan kohdalta. Lännestä.

Leikkauspiirros 2 rännihaudan länsipästä. Idästä.

Rännihauta tasossa 1.

Rännihauta tasossa 2.

Päivitetty Muinaisjäännöstieto**HÄMEENLINNA KURJENPESÄNSUO**

Mjtunnus: 1000020558
 Rauh.lk: 3 tutkimuksen jälkeen tuhottu tien teossa
 Ajoitus: historiallinen
 Laji: valmistus: tervaränni (tervahauta)

 Koordin: N 6766168.8 E 367957.2, Z 123

 Tutkijat: H. Poutiainen & T. Rostedt 2012 inventointi. H. Poutiainen & J. Tiilikkala kaivaus 2013 kaivaus.

 Sijainti: Kohde sijaitsee Hämeenlinnan keskustasta n.5km itään.
 Huomiot: Poutiainen & Rostedt 2012: Rännihauta-mallinen tervahauta, pituus 4 m, leveys 1,5 m, syvyys 0,8 m. Kairanäytteessä pohjalta hiiltä ja nokea, ei huuhtoutumiskerrosta. Rännihauta sijaitsee pienialaisella moreenikumpareella, sen loivahkosti viettävässä rinteessä. Maalaji moreenia. Maasto on sammalpeitteistä, suhteellisen iäkstä kuusimetsää.

Poutiainen & Tiilikkala 2013:

Kohteella suoritettiin kaivaukset, joiden tavoitteena oli kohteen tutkiminen, dokumentointi ja pois kaivaminen tulevan tielinjauksen vuoksi.

Tervaränni oli kooltaan 3,9 metriä pitkä ja leveydeltään 1,5 metriä. Tervarännin syvyys sen alaosassa oli 0,4m ja yläosassa 1,5 metriä. Maanpinnan kaltevuudeksi tervarännin kohdalla saatiin noin 9,4 astetta ja rännin pohjan kaltevuudeksi vastaavasti noin 9,6 astetta. Rännihaudan vieressä havaittiin juoksutus –eli tervakuoppa, mikä on tyypillistä vastaavanlaisissa rännihauoissa. Noki ja tervapitoiseen maa-aineksen paksuus oli tervarännissä noin 10 cm, juoksutuskuopan kohdalla se oli noin 40 cm.

Tervarännin ajoittamiseksi tutkimusten yhteydessä otettiin kohteesta hiilinäytteitä, jotka on toimitettu Helsingin yliopiston ajoituslaboratorioon. Raporttia tehdessä ajoitusnäytteiden tuloksia oltu vielä saatu.